

☆ سحرش افتخار
☆☆ ڈاکٹر سونیا اللہ رکھا

پنجابی کلاسیکی شاعری وچ ٹھونویں

Abstract:

Scorpions are members of the class Arachnida and are closely related to spiders, mites, and ticks. They are commonly thought of as desert dwellers, but they also live in Brazilian forests, British Columbia, North Carolina, and even the Himalayas and Pakistan. Scorpions are among the oldest and most dangerous animals in the world. Research says that the scorpions of earlier times were very dangerous, poisonous and large. The most dangerous feature of a scorpion is its tail, which has a poisonous sting. There are 25 to 30 types of them all over the world, the most poisonous scorpions are black in colour. In classical Punjabi poetry, the scorpion's black color and bill-eating tail have been the center of attention of poets. Most poets associated their beloved's long black tresses and curls with scorpions.

Keywords: *Scorpions, Arachnida, British Columbia, Desert Dwellers, Dangerous Animals, Research.*

ٹھونویں دا تعلق دنیا دے سب توں وڈے کیڑے کلوڑیاں دے ٹبرنال اے پر ایہ اک اجیہا کیڑا جس نوں زہریلا تے جنوراں دی خوبیاں ہون کارن ”زہریلا جنور“ ای مٹھیا جاندا۔ ایہنوں پنجابی وچ ”ٹھونواں“ کہیا جاندا پر زبان تے عام طور تے ”ٹھونہواں“ یاں ”ٹھوپیں“ لفظ وی عام اے۔ اردو وچ بچھو، عربی فارسی وچ ”عقرب“ تے انگریزی وچ ”Scorpion“ کہیا جاندا۔ ٹھوپیاں نوں Scorpion ناں 1175 توں 1255 عیسویں دے وچکار لے سے مشرق

وسطی وچ دتا گیا۔ ٹھونویں دا ذکر قصہ سیف الملوک وچ 6 واری تے قصہ زہرہ مشتری وچ 3 واری آیا۔ ٹھونویں دا جشہ لما تے دو حصیاں وچ ونڈیا ہوندا۔ پہلے حصے نوں سفیلو تھوریکس (Cephalothorax) تے دو جا ڈھڈ (Abdomen) اکھواندا۔ ایہناں حصیاں نوں بالترتیب پروسوما (Prosoma) تے آپستھوسوما (Opisthosoma) وی کہیا جاندا۔ آپستھوسوما اگے مزید 2 حصیاں وچ ونڈیا ہوندا اک میسو سوما (Meso soma) تے دو جا میٹا سوما (Meta soma) اے۔ میٹا سوما دراصل ٹھونویں دی خطرناک پوچھل اے، جتھے فضلیاں دے جشہ توں باہر نکلن دا سوراخ تے نالے ”ڈنگ“ اے۔ ایہدیاں لتاں دی گنتری بارے ودھیرا اختلاف رائے موجود اے کجھ ماہر حیوانیات دسیا پئی ایہدیاں تن کجھ موجب پچھے تے کجھ نے اٹھ تے دس لتاں دسیاں جیہڑیاں ڈھڈ توں نکلدیاں۔ تے ایہناں دے پیراں دے کئی جوڑ ہوندے نیں ایہ جوڑ کیڑیاں نوں شکار کرن تے اوہناں نوں قابو کر کے چیر پھاڑ کرن وچ مدد دیندے نیں۔ جد کہ ایہناں دیاں باراں اکھاں ہوندیاں۔ دو اکھاں سر اُتے پچھے توں دس اکھاں پچھلے حصے (پہلو) تے ہوندیاں۔ محمد اسحاق لکھت ”بڑے بڑے جانور“ وچ ٹھونویں دی ہیئت بارے لکھیا:

”سب سے بڑا خاندان ان جانداروں کا ہے جنہیں کیڑے کہتے ہیں یہ بے

ریڑھ والے جاندار ہیں جن کی چھ ٹانگیں ہوتی ہیں جن کیڑوں کی چھ سے

زیادہ ٹانگیں ہوتی ہیں جیسے مڑی، بچھو، اور کفکھجور وغیرہ“۔ (1)

ٹھونویں دے مونہ تے کیڑے وانگر دو مچھاں ہوندیاں نیں تے جشہ سخت خول تے تہہ نال ڈھکیا ہوندا اے۔ کجھ سوجھواناں ایہنوں Exoskeleton تے کجھ نے کیوٹیل (Cuticle) داناں دتا۔ سخت خول نال ایہدا اندرلا جشہ حفاظت وچ رہندا۔ ایہدی پوچھل کنڈل کھاندی تے اٹھی ہوئی تے اخیر تے ڈنگ ہوندا جیہدے وچ زہر پیدا کرن والے غدود تے شکار دے جشہ وچ وڑن والا تیز کنڈا ہوندا۔ ایہدا ڈنگ ”String“ کہلاندا۔ ایہ دراصل ٹھونویں دا دفاعی ہتھیار اے۔ قصہ زہرہ مشتری وچ سائیں مولا شاہ ہوراں مبالغہ آرائی توں کم لیندیاں زہری مشتری دے حسن دے سوہن دی ڈھیر سلاہنا کیتی۔ جس کارن ہاروت تے ماروت اوہناں دے دل ہار بیٹھے۔ سائیں مولا شاہ ہوریں زہرہ مشتری دے والاں دی خوبصورتی تے کنڈلاں نوں ٹھوہیاں دی کنڈل کھاندی پوچھل تے کالے رنگ نال استعارہ کیتا پئی اوہدے چٹے رنگ دے ول کھاندے کالے وال ڈھیر سوہنے لگدے سن جیویں لکھدے نیں:

ابر وقوس لب لعلان فرشتے تارے، بچھو زلف کنڈل سیاہ فارم دے جی
 زہرہ مشتری حسن شاہ شاعر عاشق واضح شعر گل عشق بدنام دی جی (2)
 ڈنگ مارن لئی ٹھونویں نوں اپنی پیٹھ نوں چک کے اگے کرنا پیندا اے مگروں ایہ کنڈلے
 ورگے سوراخ نوں شکار دے جے وچ واڑ کے زہر داخل کردا جس کارن شکار نوں اوس تھان تے
 ودھیر درد ہندی اے یاں فیر اوہناں حصہ وٹے وانگر سخت ہو جاندا ایہدے ڈنگ نال عموماً انسان
 مردانہیں پر مفلوج ہو سکدا اے جے زہر دماغ تیکر اپڑ جائے تے منہ، نک، تے حلق توں لہو وگنا
 شروع ہوندا۔ ایس توں علاوہ زہر نال تیز بخار، جہڑیاں دا اکڑنا، سنن دی حس مکنا، دل دی حرکت
 وچ بے ضابطگی، منہ وچوں لعاب نکلنا، اوکھے ہو کے ساہ لینا تے اخیر بندے دی موت ہو جاندا
 اے۔ ٹھونواں کسے وی موئے تے سٹے نوں نہیں کھدا تے جدوں تیکر شکار ہتھ پیر نہ ہلاوے
 اوہدے نیڑے نہیں جاندا۔ ڈنگ مارن مگروں چور وانگرنس کے لک جاندا اے۔ ٹھونویں بارے
 سیانیاں دے وچار نیں ایہ اوس ویلے تائیں کسے دو جے نوں نہیں کھدا جدوں تیکر اوہدے اندر
 زہر دی مقدار پوری نہ ہو جاوے۔ مختار بدری اپنی لکھت ”اردو شاعری میں جانور“ وچ ٹھونویں دی
 ایس عادت دا تذکرہ انج کیتا پئی:

”بچھو اگر ایک بار کسی کو کاٹ لے تو پھر تیس دنوں تک دوسرے کو نہیں کاٹتا

زہر کی پوری مقدار جمع ہونے کے بعد ہی کسی کو ڈنگ مارتا ہے“۔ (3)

میاں محمد بخش قصہ سیف الملوک وچ ٹھوہیاں دے زہریلے ہون بارے دسیا پئی پری
 بدلیج الجمال، شہزادہ سیف الملوک نوں باغ ارم وچ وکھ کے اوہدے عشق وچ گرفتار ہو جاندا
 اے تے مگروں اوس نوں ملن لئی بے تاب ہو کے اوہدی کیفیت دیوانیاں وانگر ہو جاندا اے اوس
 نوں آل دوالے انج گدا جیویں سبھ پاسے ویرا نہ ہووے تے اوہ ٹھونویاں تے لیٹی ہووے۔ آل
 دوالے دی ہر شے اوس نوں ٹھونویں دے ڈنگ وانگر زہریلی گدی اے۔ میاں صاحب اوہدی
 جدائی دی کیفیت تے بے سکونی نوں ٹھونویں دے زہریلے ڈنگ نال تشبیہ دتی۔ جیویں لکھدے
 نیں کہ:

دانوں تھیں غم دھاون بہتے اٹھے ہو اکٹھے

کردے کم اٹھوہیاں والا دکھ آئے سکھ مٹھے (4)

ٹھونویں دی زانی 13 توں 18 مہینیاں دے حمل مگروں 24 توں 35 بال جمدی اے
 تے ماں اک مہینے تیکر اپنی پیٹھ تے بٹھا کے ٹردی پھردی اے۔ کچھ سوجھواناں دے وچار نیں پئی

ایہ بال ماں دے ڈھڈ وچ وڈے ہو کے اندروں کھانا شروع کر دیندے نیں تے مگروں موری کر کے باہر نکلدے نیں جد کہ کجھ سو جھواناں دا آکھنا اے بال ماں دی پیٹھ تے بیٹھ کے اوہنوں مسلسل ڈنگ مار دے رہندے نیں اخیر ماں نوں مار دیندے نیں۔ ٹھونویں دے بال ”Baby Scorpions“ اکھواندے نیں۔ Animal visual Encyclopedia وچ ڈی کے سمتھ ہوراں ٹھونویں دی ماں بارے دسیا کہ:

“The female carries the whole brood on her back wherever she goes”.(5)

ٹھونویں بارے مشہور اے پی ایہ پیچھے مہینیاں توں لے کے اک ورہے تیکر بھکھا رہ سکدا اے تے پانی دی ڈونگھیائی وچ چھ دناں تیکر ساہ روک کے رہ سکدا اے جد کہ ایہ شیشے تے نہیں چڑھ سکدا۔ ایس دی نظر کمزور تے سنن دی حس تیز اے جد کہ محسوس کرن دی حس وی گھٹ نہیں۔ ایہ دھپ گرمی تے بہتے درجہ حرارت توں گھبراندا اے۔ جے ایس نوں بہتی گرمی یاں دھپ وچ کھلار یا جائے تے ایہ پہلاں پہل تے نس بچھ کے چھاں لہندا اے جے نہ لہیے تے تھک ٹٹ کے خود نوں ڈنگ مارنا شروع کر دیندا اے تے اخیر مر جاندا اے۔ 20 توں 37 ڈگری درجہ حرارت ایہدے لئی موزوں اے۔ عام ٹھونویں دی لمبائی 1 سینٹی میٹر توں 15 سینٹی میٹر تک ہوندی اے تے رفتار 12 کلومیٹر فی گھنٹہ اے۔ سائنسداناں نے 400 ملین ورہے پہلے دے 7.1 میٹر لمے، ٹھونویں سمندراں دی ڈونگھیائی توں دریافت کیتے۔ ایہناں داناں پرانے یونانی جہاز تے ”Pentecopetrus“ رکھیا۔ انج ای جنوب مشرقی چین وچ 43 کروڑ 50 لکھ پرانا سمندری خونخوار تے درندے ٹھونویں دے باقیات لہیے ایہ اک میٹر توں وی بہتا لماسی تے سمندری مخلوق نوں اپنے تیز ڈنگ دا نشانہ بناندا تے چیر پھاڑ کر داسی ایہداناں سائنسداناں نے ”Mixopterideuoypterid“ رکھیا۔ ٹھونویں دی اوسطاً حیاتی 8 توں 25 ورہے ہوندی اے جد کہ کجھ قسماں 40 ورہیاں تیکر وی جیوندیاں نیں۔ پوری دنیا وچ ٹھوہیاں دیاں 2 ہزار توں ودھ قسماں ملدیاں جنہاں وچوں 25 توں 30 قسماں داز ہر سب توں خطرناک تے جان لیوا اے۔ ٹھونویاں دیاں مشہور قسماں دے ناں ایہ نیں:

Arizona Bark Scorpion, Emperor Scorpion, Death Stalker Scorpions, Bark Scorpion, Nebo Scorpion, KLOTL, Pandinus Scorpion, Yellow Scorpion, Giand dessert hairy Scorpion, Gold Scorpion, Hado Genes, Flat Rock

Scorpion, Lurus, Arrow Breasted Scorpion, Striped-Tailed Scorpion, Brazilian Scorpion, Faltail Scorpion, Chilean Scorpion, Tetratrachobot, Bothriurus.

ٹھونواں سائنسداناں دی کھوج کارن بھونیں دا سبھ توں پہلا واسی جنور اے۔ ایہ اوس سے جمیا جدوں بھونیں تے سرگوشیاں دی حکومت سی تے مچھیاں دا وجود وی نہیں سی تے ایہدی مڈھلی تے جدید شکل تے صورت وچ ڈھیر فرق سی جد کہ پوچھل کنڈلی ای سی پر ایہ اوس ویلے وی طاقتور تے زہریلا سی۔ اوس ویلے کیوں جے کیڑے مکوڑے نہیں سن ایہ اوہناں نکلے نکلے جنوراں تے ای گزارہ کرداسی جیہڑیاں سمندر دیاں لہراں بھونیں تے سٹ دیندیاں سن بھونیں تے باقی جنور ڈھیر چرگروں جے۔ برتھا مورس پار کر ہوراں قدیم ٹھونویں دا تعارف رنج کرایا پئی:

”سر پر ایک دو شاخہ اور مکڑی کے سے ہاتھ پاؤں اور وہی ایک بل کھاتی

ہوئی دم سائنس دانوں نے خشکی کے اس پہلے حیوان کا نام ”پیلیو فونس“

تجویز کیا جس کے معنی ہیں قدیم قاتل۔“ (6)

ٹھونواں اپنے رہن لئی کوئی خاص تھاں تے بل نہیں بناندا سگوں اپنے جے تے ساخت پاروں کسے وی دراڑ، بل تے کونے کھدرے وچ آسانی نال وڑ جاندا۔ ایہ بہتا گلیاں سڑیاں لکڑیاں، کوڑا کرکٹ تے اٹاں دی ڈھیری تھلے، قالیناں تھلے، پرانے مکان، مٹی دی لپائی والے گھراں وچ ڈیرہ لاندہ۔ ایہدا بل ہر گندی تھاں تے بن جاندا۔ میاں محمد بخش ہوراں ٹھونویں دے گھر تے بل بارے قصہ سیف الملوک وچ جھات پائی اے جدوں ہاشم دیوسیف الملوک کولوں اپنے موعے پتر دا بدلہ لین لئی قید وچ پاندہ تے شہزادہ اللہ رب العزت دی مدد لئی شاہ مہریاں نوں باہر کڈھدا تے اوہ اگ وانگر روشن ہو جاندا تے اوہ اللہ رب العزت دا ورد شروع کردے نیں جس دی برکت نال زہریلے جنور سپ، ٹھونہ تے رینگن والے خزندے بھونیں اندر وڑ جاندا تے نیں جتھے اوہناں دے بل ہوندے نیں جیویں دسدے نیں کہ:

سپ اٹھونویں ہور خزندے نس چھپے وچ دھرتی

مہتر یوسف والی حالت سبھ اوتھے وچ ورتی (7)

ٹھونویں دا کھان کیڑے مکوڑے، دیمک، ٹڈی، مکڑی وغیرہ نیں پر ایہ اپنی خوراک بدلدار ہندا اے تے اپنے شکار دے اندر لے حصے نوں سوپ وچ بدل کے کھاندا اے ایہناں دا میٹابولزم (Metabolism) گھٹ ہوندا اے ایس لئی کھان بیٹھے تے اک ڈیک وچ ودھیر

خوراک کھاندا اے تے جے بھکھا رہن تے آوے تے کئی کئی مہینے بھکھا رہندا اے۔ ایہدے شریکاں وچ پرندے، ڈڈو، کرلیاں، سپ، لومبڑی، نیولا، چگاڈڑ، کترن والے جنور تے باندر شامل نیں۔ اک جالے والی مٹری ”انیٹولا“ ایہنوں بڑے شوق نال کھاندا اے جدکہ افریقی باندر ٹھونویں نوں ڈھنگ نال پھڑ کے ایہدا ڈنگ کڈھن مگروں ہڑپ کر جاندا اے۔ میکسیکو دے گرم جنگل تے وسطی امریکہ دیاں وڈیاں چیونٹیاں دی فوج ایہناں تے حملہ کر کے ایہناں نوں مار دیندیاں نیں جدکہ ایریزونا شہر دے چوہے اپنیاں پنجباں نال ایہناں نوں مار دے نیں۔ ٹھونویں وڈے ہو کے اک دو جے تے حملہ کرن مگروں کھالیندے نیں تاں ای بچھو صفت انسان نوں براہ راست یا بالواسطہ ٹھونویں نال رلا یا جاندا اے۔ میاں محمد بخش ہوراں قصہ سیف الملوک وچ ایس گل دی عکاسی ڈھیر سوہنے ڈھنگ نال کیتی پئی ایہ دنیا خود غرض اے تے کوئی وی شخص مخلص ہو کے دو جے دی مدد نہیں کردا سگوں ڈھیر زمانہ شناس تے گھٹیا لوک دھوکھا دے کے اپنے ساکاں نوں نقصان اڑاندے نیں۔ میاں صاحب ہوراں ٹھونویاں دی ڈنگ، زہر تے نقصان اڑان دا ذکر انج کیتا اے:

جتھے سپ اٹھوہاں ہووے یا کوئی آفت بھاری

سجن ٹورن آپ نہ جاوے واہ اجوکی یاری (8)

ٹھونویں دنیا دے ہر خطے، براعظم، صحراواں، جنگل، بیلیاں، دریاواں تے سمندراں دے کنڈیاں الغرض ہر تھاں پایا جاندا سوائے براعظم انٹارکٹیکا۔ پاکستان وچ خاص کر دریائے سندھ دے صحرا، چولستان، نگر پارکر، کارو بھڑ، خیبر پختونخواہ، اسلام کوٹ دے صحراواں وچ ڈھیر گنتری وچ ملدا۔ پرانے زمانے وچ ٹھونویں خوف، خطرہ، بیماری، موت، مفلوج، زہر تے نقصان دی علامت سن تے لوک جتھے وی ایہنوں دیکھدے سن اٹ، پتھر، جتی، ڈنڈا یا کسے وی بھاری شے نال مار دیندے سن جدکہ آج دے دور دا نہ صرف پڑھیا لکھیا طبقہ سگوں ان پڑھ طبقہ وی ایہدے فائدیاں تے قیمت توں جانو اے تاں ای ڈھیر مکاں دے واسیاں ٹھوہیاں نال دوستی دا ہتھ ودھایا تے ایہناں نال رہنا سکھیا۔ تاں ای ہر ملک وچ وڈی سطح تے ایہناں دی تجارت ہوندی اے کیوں جے اوہناں ایس گل دا علم اے پئی دنیا وچ سبھ توں بہتا قیمتی تے ودھیا زہر ٹھونویں دا زہر اے۔ ایس کارن اوہ کونے کھد ریاں تے جنگل بیلیاں توں ٹھونویں لہجہ کے ویچدے نیں۔ تے جے کوئی نایاب نسل یاں قسم ہتھ لگ جاوے تے وارے نیارے ہو جاندا ہے۔ میڈیا دی رپورٹ موجب ٹھونویں دے زہر دا اک اک قطرہ کروڑاں وچ وکدا اے۔

نوائے وقت دی ویب سائٹ موجب:

”مہنگا ترین زہر بچھو کا زہر ہے جو اب 5 گیلن کی شکل میں 15 ارب 85

کروڑ روپے میں دستیاب ہے۔“ (9)

بچھو دے زہر وچ بیپاٹائیڈ کلوروٹاکسن، نیوروٹاکسونیوم تے ہیموٹاکسن زہر ہوندا اے۔ سٹین فورڈ یونیورسٹی دے پروفیسراں موجب ہر قسم دے بچھو دے زہر وچ وکھ وکھ قسم دے اجزاء تے مرکبات ہوندے نیں تے اوسے حساب نال اوہناں دا زہر وکدا تے ورتیا جاندا۔ ٹھونویں دے زہر دا اک فائدہ ایہ وے پئی ایہ مختلف دوائیاں وچ رلا کے وڈیاں وڈیاں بیماریاں جنہاں وچ ایڈز، کینسر، دماغ دیاں رسولیاں، ٹی بی، ملیریا، بخار، الٹی، زکام، سردی وغیرہ شامل نیں علاج کیتا جاندا۔ کیوبا وچ اک اجیہا نیلا ٹھوہا ہوندا اے جس دے زہر دے مرکبات کینسر ورگی جان لیوا بیماری نوں مڈھ توں اکھاڑن دا گن رکھدے نیں۔ ”وڈا ٹاکس“ نال دی دوا کالے بچھو دے زہر توں بندی اے۔ کھوج دے مطابق کینسر دے فعال خلیات نوں ڈکن لئی ایہدے زہر وچ 50 توں ودھ مرکبات ہوندے نیں۔ جے ایہ کسے نوں وڈھ لوے تے کجھ سکینٹاں وچ اوہدی موت ہو جاندی اے۔ میکسیکو دے ٹھونویں اپنے زہر اندر موجود کئی کیمیائی اجزاء پاروں انساناں نوں بیماریاں توں نجات دوان والیاں ویکسین وچ کم آندے نیں۔ اک طبی ویب سائٹ موجب:

“A scorpion found in eastern maxico has avenom that could pack antibacterial properties”.(10)

دنیا وچ پیلے رنگ دا اجیہا ٹھونواں وی اے جس نوں ”Death Stalker“ کہیا جاندا۔ ایہدے زہر وچ موجود پیچیدہ تے کارآمد کیمیکلاں کارن ایہ سائنس دانان دی دلچسپی دا مرکز رہیا تے ڈھیر مہنگا وکدا۔ ایہدے زہر دماغی رسولیاں دا علاج کرن وچ اہم کردار ادا کردا۔ ایہ ٹھونواں شمالی افریقہ، وسطی ایشیا دے ریگستاناں تے ایہدیاں کجھ ونڈاں خوش قسمتی نال پاکستان دے چولستان تے تھر دے ریگستاناں وچ وی ملدیاں۔ دنیا وچ سبھ توں بہتا زہریلا، خطرناک نہ صرف سائنسدانان سگوں تجارت دا مرکز ”موٹی پوچھل والا ٹھونہا“ اے۔ ایہ عرب ملکاں تے شمالی افریقہ وچ کثرت نال ملدا پاکستان وچ ایہنوں ایہدے کالے رنگ پاروں ”کالا ٹھونواں“ یاں ”کالا بچھو“ تے ”Black Scorpion“ دارنگ وی کالا ہوندا پر ایہناں دی خاص نسل تے موٹی پوچھل خاص پچھان اے۔ ایہدے زہر ڈھیر زہریلا تے خطرناک اے سائیکس مولا شاہ ہوراں قصہ زہرہ مشتری وچ اک ہور تھاں زہرہ مشتری دے والاں دی تعریف کردیاں ٹھونویں دے کالے

رنگ تے بشر نوں موضوع بنایا پئی زہرہ مشتری اپنے والاں دی زہریلے حسن توں لوکاں نوں متاثر کردیاں نیں جیویں ٹھونویں دے زہر تے ڈنگ توں کوئی نہیں بچ سکدا۔ انج ای ایہناں دیاں کالیاں زلفاں دے زہرتوں وی کوئی عاشق شکار ہوئے بغیر نہیں رہ سکدا۔ سائیں مولا شاہ زہرہ مشتری دے والاں نوں ٹھوہیاں دے کنڈل تے کالے رنگ نال استعارہ کہتا جیویں:

دوین سہیلی مڑگان بچھو کالے کنڈل زلفاں دے ناگ لڑانڈیاں جے

پاکے یاریاں مکرن یا نہ مکرن کیوں جے تھک کے تھک چپ جانڈیاں جے (11)

کالے بچھو دے زہر وچ پوٹاشیم سمیت دیگر مخصوص کیمیائی مادے ودھیر مقدار وچ ہوندے نیں نویاں طبی کھوجاں تے تحقیقات وچ ایہناں تے ڈھیر تجربے کیتے جا رہے نیں ایہدی لمبائی 20 سینٹی میٹر تے وزن 30 گرام ہوندا اے جد کہ سب توں وڈا کالا ٹھونواں 23 سینٹی میٹر ریکارڈ دا حصہ اے۔ ایہدا زہر کیوں جے نایاب اے تاں ای ایہدے توں بنیاں دوایاں وی ڈھیر مہنگیاں ملدیاں۔ سندھ دا سوہن جتھے تھر توں بغیر ادھورا انج ای تھر دا سوہن ایہتوں دی ریت وچ رہن والی مخلوق اے۔ برسات دے مہینیاں وچ استھے ٹھونویاں تے دو جے نایاب جنوراں دی کثرت ہو جاندی اے تے ایہتوں دے مقامی لوکاں نوں روزگار مل جاندا۔ نگر پارکر، کارونجھر، اسلام کورٹ ضلع تھر پارکر دے واسی رات نوں جان ہتھیلی تے رکھ کے کالے ٹھونویاں نوں لہدے نیں۔ نگر پارکر دے ”پالن بازار“ وچ ٹھونویاں دی ہر ہفتے منڈی لگدی اے جتھے ایہناں نوں بھاری قیمت تے وپچیا جاندا اے۔ ودھیر بیوپاری تے تاجر نگر پارکر آ کے خریددے نیں۔ ایس توں اڈ ٹھونویاں دی تجارت دی آن لائن منڈی وی ودھیر سرگرم اے۔ پنجاب وچ ٹوبہ ٹیک سنگھ وچ اک زسری اے جتھے گھت نسل دے ٹھونویاں نوں پال کے وڈیاں کرن مکروں وپچیا جاندا اے۔ 2014ء وچ سندھ وائلڈ لائف پروٹیکشن دے ناں توں بل دی اسمبلی وچ منظوری مکروں ٹھونویں، سپ تے رنگین والے جنوراں دی تجارت تے پابندی تے سزا دتی جاوے لگی جد کہ مختلف مکاں وچ ٹھونویاں نوں بطور ”پالتو“ فارماں تے زسریاں وچ وڈے پیمانے تے پالیا جاندا۔ اک کھوج موجب:

“Scorpions are often kept as pets, they are relatively simple to keep the main requirements being a secure enclosure such as a glass terrarium with lockable lid”.(12)

ٹھونویں دا زہر کڈن لئی ودھیر لیبارٹریاں قائم نیں جیہناں وچ ایہناں نوں کسے کلپ

نال پھڑ کے بجلی دا جھٹکا دتا جاندا جس پاروں ایہناں وچوں قطریاں دی صورت وچ زہر نکلا اک ٹھونویں توں صرف ادھالی گرام زہر نکلا اے۔ زہرا کٹھیاں کر کے تھرماس وچ پا کے محفوظ کرن مگروں عالمی منڈیاں وچ ویسچیا جاندا اے جیہڑا بوہتا دوائیاں بنان والیاں فارماسوٹیکل ”Pharmaceutical“ کمپنیاں خریدیاں نیں۔ زہرتوں دکھ جے ایہدے جے دی گل کرے پئی ودھیرا مکاں وچ ایہنوں بطور غذا وی کھاہا جاندا اے۔ چین وچ سالم ٹھونواں، فرائی کر کے تے ایہدا سوپ ودھیرا مشہور اے۔ لوکاں دی اکثریت ایہناں نوں جے وچوں فاضل مواد کڈھ کے کھاندی اے۔ اوہناں دے وچاراں موجب ٹھونویں کھان نال اوہ گھینٹھیا، بلڈ پریشر، جلد تے دل دیاں بیماریاں توں بچ سکدے نیں تے گرمیاں وچ اوہناں دا جتہ اپنا درجہ حرارت برقرار رکھدا جدکہ Independenturdu.com دی کھوج وچ سوات دے واسی منیر خان تے کھوج کیتی گئی پئی اوہ نکلے ہوندیاں توں کیڑے ملوڑے تے ٹھونویں کھا رہیا اے جس کارن پسینہ آون مگروں اوہدے جے نوں طاقت، سکون تے خوراک دی کمی پوری کرن وچ مدد ملدی اے۔ اسلامیہ کالج پشاور دے محمد جواد پہلے ریسرچ اسکالرنے جتھے ٹھونویاں دے زہر دے طبی فائدے دے اتھے ای ایہ کھوج وی کیتی پئی 2014ء دی رپورٹ پاروں پشاور دے نشئی لوک ٹھونویں دانہ وی کردے نیں۔ جیوندے یا مرے ٹھونویں نوں سورج دی گرمی، کونکے تے پکایا جاندا فیروایتی چولہے تے رکھ کے اوہدے سڑن توں اٹھن والے دھوئیں دے کشن لئے جاندے نیں۔ خیبر پختونخواہ دے ٹیچنگ اسپتال دے ڈاکٹر اعزاز جمال موجب ایہدے نشے دا اثر 10 گھنٹے تیکر رہندا اے تے دو جی منشیات دی تھاں ایہدا نشہ بہتا نقصان دہ تے یادداشت دے مکاوں دا کارن بن دا اے۔ ڈان نیوز دی اک کھوج موجب:

“Scorpions smoking cause short and long term memory loss. The person addicted to scorpion smoking also develops sleeping and appetite disorders and start living in a constant state of delusion”.(13)

سو جھواناں نے جتھے ٹھونویاں نوں جان لیوا کہیا او تھے ای ایس نوں مارن دا اُپا وی دسیا اے پئی ایس نوں اجیہی ڈبی جیہدے وچ ہوانہ آندی جانندی ہووے رکھ دتا جاوے تے دم گھٹن نال مر جاندا اے۔ یاں ایہنوں 37 درجہ حرارت توں ودھ تھان تے رکھ کے ماریا جاندا اے۔ ٹھونویں دے ڈنگ بارے کہیا جاندا اے پئی مطلوبہ ٹھونواں جس ویلے تائیں زندہ رہندا اے

متاثرہ بندے دی موت ہو سکتی ہے تے مرے یا جیوندے ٹھونویں نوں کوڑے تیل وچ پا کے کچھ چر رکھیا جاوے تے اوس تیل نوں متاثرہ تھاں تے لگان نال آرام ملدا اے۔ ایس توں علاوہ ڈنگ والی تھاں تے تما کو دی راکھ، امونیا دا مائع، خشک نوشادر، لیموں دا ست، گھٹلی ہوئی چربی تے پوناشیم پرمیکنیٹ لگان نال ودھیر فرق پیندا اے یاں لوہے دی سلاخ یاں چابی نوں متاثرہ تھاں تے رگڑ کے زہر کدھن نال وی فائدہ ہوند اے۔

ادبی حوالے نال ٹھونویں دا وجود ڈھیر کہانیاں افسانیاں تے ناولاں تے شاعراں دی شاعری دا اہم حصہ رہیا۔ کہانیاں وچ سبھ توں مشہور کچھوے تے ٹھونویں دی کہانی اے۔ ایس توں وکھ اوہدی خصلت، فطرت تے فائدیاں بارے ودھیر معلوماتی مواد کہانیاں دی شکل وچ ملدا۔ ٹھونویں دا اپنی مادہ نال جفتی کرن دا عمل وی کسے ناول یا افسانے توں گھٹ نہیں۔ مادہ تے نر ٹھونویں پہلے اک دو جے دی جنس سیہان دے نیں تے مگروں رل کے نچدے نیں جیہنوں ”Promenade'a deux“ ناچ کہیا جاندا۔ رقص کردیاں نر مادہ نوں مناسب تھاں ول جفتی کرن لئی لے جاندا تے مگروں اوہدے اندر اپنے سپرم کیپسول واڑ دیندا ایہ عمل اک توں 25 گھنٹیاں دا ہو سکتا۔ کچھ سو جھواناں موجب جفتی کرن مگروں مادہ نر نوں مار دیندی اے۔ وکی پیڈیا تے ٹھونویں دے ناچ بارے لکھیا پئی:

“The courtship starts with the male grasping the female, the pair then perform a dance called promenade'a deux. In this dance the male leads the female around searching for a suitable place to deposit sperm capsule”.(14)

ٹھونویاں دے ناں دی اک ”بچھو بوٹی“ ملدی اے جیہنوں رگڑن نال کہیا جاندا اے ٹھونویں دے ڈنگ ورگی جلن تے درد ہوندی اے۔ فلماں وچ اک اردو فلم ”بچھو“ (2014ء) بھارت وچ بنی تے انگریزی فلماں وچ

The Black Scorpions, The Mummy Returns Red Scorpions, The Mummy Returns (2001), Tail String (2001), Mega Scorpions (2003), The Scorpions King

شامل نیں تے پاکستان وچ Hum TV تے بچھو ڈرامہ (2022ء) وچ نشر ہويا۔ ایس توں علاوہ ڈھیر زبانوں دے گانیاں وچ وی ٹھونویں دی مکاری تے زہر دا ذکر اے۔ جد کہ اک امریکی سیریل ڈرامہ ”Scorpion Tv“ (2014-2018) ودھیر کامیابی نال نشر ہويا۔

ٹھونویں دے ناں دے ”Scorpion Island“ ایٹارپو، آسٹریلیا تے مغربی آسٹریلیا وچ نہیں جد کہ جرمنی دی ہاکی ٹیم ”The hannover scorpions“ ناں دی اے جیہدا لوگو (Logo) وی ٹھونویں دی کنڈلی پوچھل اے تے ”Scorpion Group“ ناں دی مختلف مکاں وچ چیزاں گھلن تے لین دی کمپنی وی اے۔ ایس توں علاوہ بجلی دیاں تاراں دی کمپنی Scorpions Power System تے ہیلمٹ دا برانڈ ”Scorpions“ تے کمپیوٹر دی کمپنی ”Scorpion Computer Service“ وی قابل ذکر اے جد کہ ٹھوہیں دا Logo اٹلی دی کھیڈ دے کپڑے بنان والی کمپنی ”Castelli“ تے گڈیاں بنان والی اٹلی دی کمپنی ”Abarth“ (1949ء) توں ورت رہی اے۔ تھائی لینڈ وچ ”بچھو ملکہ“ ناں دی زنانی منہ وچ ٹھونویں رکھ کے کرتب دکھاندی اے۔ ڈھیر لوک ٹھونویاں نال کرتب کر کے عالمی ریکارڈ بناندے نیں۔ ایس توں علاوہ ٹھونویاں دیاں تصویراں ودھیر لیراں تے تھواواں تے بنا کے آرٹ دا کم کیتا جاندا اے۔ جد کہ ودھیر زانایاں تے مرد ٹھونویاں دی تصویر دے ”Tattoos“ اپنے جے دیاں مختلف تھواواں تے فیشن دے طور تے بنواندے نیں۔

مکدی گل ایہ وے پئی ٹھونواں اللہ رب العزت دی مخلوق وچوں اک اے جیہڑا اپنی وضع قطع بیہیت تے کنڈلی پوچھل کارن نہ صرف ہر دور دے سائنسداناں سگوں شاعراں دی توجہ دا مرکز بنیا رہیا۔ ودھیر کلاسیکی تے جدید دور دے شاعراں نے نہ صرف ایہدی حیثیت سگوں ڈنگ مارن دی فطرت نوں وی شعراں راہیں الیک کے انساناں دی فطرت دس دا آہر کیتا، جس کارن نہ صرف کلام وچ جاذبیت پیدا ہوئی سگوں شاعراں دے وسیع العلم ہون دی وی دس پئی۔

حوالے

- * Lecturer, Department of Punjabi, Government Graduate College for Women, Samanabad, Lahore
- ** Assistant Professor, Department of Punjabi, Lahore College for Women, University of Lahore
- 1- Muhammad Eshaaq Sidiqi- Bary Bary Janwar (Patna: Ehbab Publishrs, 1963)1
- 2- Dr. Mian Zafer Maqbool (Mratb)- Zuhra Mushtri az Sain Mola Shah (Lahore: Bazm-e-Mola Shah, 2007)166
- 3- Mukhtar Baidi- Urdu Shaeri me Janwar (Krishngri: Fikr-o-Ziker Books, 2013)12
- 4- Iqbal Slahuddin (Mratb)- Qisa Saif ul Malook az Mian Muhammad Bakhsh (Lahore: Aziz Publishers, 1996)255
- 5- DK samith Sonouin, Animals: A visual Encyclopedia, New York: DK Publishing, 2008, P. 278
- 6- Slahuddin Ahmad (Mratb)- Zmana Qadeem ky Janwar az Brthamors Parker (Lahore: United Ltd, S.N)17
- 7- As Above, P-164
- 9- <https://www.nawaiwaqt.com.PK/19-Jan-2021>
- 10- <https://products.ufhealth.org>
- 11- Zuhra Mushtri az Sain Mola Shah, 369
- 12- www.amentsco.org/insects/scorpions.html
- 13- www.dawn.com/new/125_2264
- 14- www.wikipedia.org